

Г.К. ЧЕСТЕРТОН

СМИРЕННОСТЬ
ОТЦА БРАУНА

---

*Переклад з англійської
Андрія ПЕХНИКА
та Олега ШАЛАТИ*

Київ
"ЗНАННЯ"

ХРЕСТ ІЗ САПФІРАМИ

Поміж срібною стрічкою вранішнього неба та зеленою блискучою поверхнею моря пароплав причалив до англійського берега і випустив на сушу темний рій людей. Той, за ким ми підемо, не вирізнявся з-поміж них — та він і не прагнув цього. Ніщо в ньому не привертало уваги, хіба що святкова ошатність костюма не надто пасувала до ділової заклопотаності погляду. Легкий сірий сюртук, білий жилет і сріблястий солом'яний капелюх із сіро-блакитною стрічкою підкреслювали смаглявий колір його обличчя, котре закінчувалося чорною борідкою на кшталт еспаньйолки, до якої більше личили б бриджі елизаветинської доби. Приїжджий палив сигару із серйозністю нероби. Ніщо не вказувало на те, що під сірим сюртуком заховано заряджений револьвер, під білим жилетом — поліцейське посвідчення, а під солом'яним капелюхом — одну з найгеніальніших голів Європи. Це був сам Валентен, глава Паризького розшуку, найвидатніший детектив світу. А приїхав він із Брюсселя, щоб упіймати найславетнішого злочинця епохи.

Фламбо був у Англії. Поліція трьох країн нарешті вистежила його — від Гента до Брюсселя, від Брюсселя до Гук-ван-Голланда — і припустила, що він поїде до Лондона — туди з'їхалися в ті дні католицькі священики, тож там легше було загубитися в юрбі приїжджих. Мабуть, цього разу король злочинців подорожуватиме під вигля-

дом дрібного церковного клірика чи секретаря єпископа. Проте Валентен не міг бути в цьому впевненим; ніхто ні в чому не міг бути впевненим, коли справа стосувалася Фламбо.

Минуло багато років відтоді, як цей геній злочинства раптом припинив ворохобити світ; і коли він угамувався, як говорили після смерті Роланда, на землі запанувала тиша. Але у своїй найкращій (чи то пак, найгіршій) часі Фламбо був відомий не менше, аніж кайзер. Леде не кожного ранку газети повідомляли про те, що він уникнув розплати за якийсь злочин, тому що встиг здійснити новий — зухваліший, ніж попередній. Він був гасконець, дуже високий, сильний та сміливий. Про його силу розповідали легенди: одного разу Фламбо поставив на голову слідчого, щоб, як він висловився, “прочистити йому мізки”; іншим разом пробігся по вулиці Риволі з двома поліцейськими під пахвою. Однак треба віддати йому належне, він використовував свою силу лише для таких безкровних, хоча й принизливих для жертви, витівок. Фламбо ніколи не вбивав — він лише крав, винахідливо і з розмахом. Кожен із його злочинів можна було додавати до наявного списку гріхів як майже новий і робити темою оповідання. Це він заснував у Лондоні відому фірму “Тірольське молоко”, у якої не було ані корів, ані доярок, ані бідонів, ані молока, зате були тисячі клієнтів; обслуговував він їх дуже просто: переставляв до їхніх дверей чужі невеличкі бідони з молоком. Це він підтримував дивне таємне листування з юною леді — пакет листів якої був прихоплений, — вдавшись до трюку фотографування своїх послань у мініатюрному вигляді за допомогою мікроскопа. Здебільшого його афери були до геніальності прості. Розповідають, що якось він перемалював уночі номери будинків на всій вулиці, щоб зама-

нити когось у пастку. Саме він винайшов портативну поштову скриньку, яку вішав у тихих передмістях з розрахунку на те, що хтось кине туди пакет або гроші. Він був чудовим акробатом; незважаючи на свій зріст, стрибав як коник-стрибунець і лазив по деревах незгірш від мавпи. Ось чому, вирушивши на пошуки злочинця, Валентен чудово розумів, що у цьому випадку знайти його — ще далеко не кінець справи.

Але як його хоча б знайти? Про це і думав зараз уславлений детектив.

Фламбо маскувався спритно, але одного він приховати не міг — свого височенного зросту. Якби проникливий погляд Валентена зупинився на високій продавчині зелені, бравому гренадері або навіть на ставній герцогині, він затримав би їх негайно. Але всі, хто траплявся йому на шляху, скидалися на перевдягненого Фламбо не більш, аніж кішка — на переодягненого жирафа. На пароплаві він вивчив геть усіх; у потязі ж із ним їхали лише шестеро: коротун-шляховик, що прямував до кінцевої станції; три невисоких дачники, що сіли на третій зупинці; мініатюрна вдова з есекського містечка і зовсім низенький священник з есекського села. Дійшовши до нього, детектив махнув рукою і ледь не розсміявся. Маленький священник втілював саму суть цього східного краю: його обличчя було кругле й пухке, і при погляді на нього згадувалося, що жителів Норфолку дратують галушками, а очі його були безбарвні, як Північне море. Він мав якісь коричневі клунки, з якими ніяк не міг впоратися. Звичайно, церковний з'їзд розбуркав від сільської сплячки чимало таких створінь, сліпих і безпорадних, як виманений із землі кріт. Валентен, справжній француз, був суворим скептиком і не любив попів. Однак він їм співчував, а цьому поспівчував би кожен. Його велика стара парасоля раз у раз па-

дала; він явно не знав, що робити з квитком, та з наївністю місячного теляти пояснював усім і кожному, що має бути пильним, тому що везе в одному зі своїх коричневих клунків “справжню срібну річ із синіми камінчиками”. Кумедне поєднання сільської безбарвності зі святою простотою потішало детектива всю дорогу, коли ж підїжджали до Тотенхема, священник сяк-так зібрав свої пакунки, вийшов і тут же повернувся за парасолькою, Валентен від щирого серця порадив йому мовчати про срібло, якщо він хоче його вберегти. Але з ким би Валентен не говорив, він шукав поглядом іншу людину — у бідному одязі чи в багатому, в жіночому чи чоловічому, однак не нижчу за шість футів. Відомий злочинець був шість футів і чотири дюйми заввишки.

Вийшовши на Ліверпуль-стрит, детектив був цілком певен, що не упустив злочинця. Він зайшов до Скотланд-Ярду, повідомив, у якій справі прибув і домовився про допомогу, якщо вона йому знадобиться, потім запалив нову сигару і подався блукати Лондоном. Вештаючись вуличками і площами неподалік від вокзалу “Вікторія”, він раптом зупинився. Це була одна із тих затишних, типових лондонських площ, що так ваблять своєю неповторністю і спокоем. Високі будинки довкола дихали достатком, але здавалося, що в них ніхто не живе, у центрі площі — самотньо, неначе острівець у Тихому океані, — зеленів обсаджений кущами газон. З одного боку будинки були вищими, немов своєрідний поміст, і їх рівний ряд, несподівано і дуже по-лондонськи, порушувала вітрина ресторану. Цей ресторан наче заблукав із Сохо¹; усе у ньому неймовірно приваблювало — і карликові де-

---

¹ Сохо — торговельно-розважальний квартал в центральній частині лондонського Вест-Енду. Тривалий час мав славу району розваг (*Тут і далі — прим. ред.*).

рева в горщиках, і білі в лимонну смужку штори. Будинок височів над вулицею, немов зшитий із клаптиків, як це буває в Лондоні. До нього вели сходи, що неначе зазмерли в польоті, линучи на зустріч до входних дверей. Вони здавалися схожими на пожежну драбину, приставлену до вікна першого поверху. Валентен зупинився, запалив сигару і довго дивився на смугасті штори.

Найдивовижніше в чудесах — це те, що вони трапляються. Хмаринки раптом збираються до купи у неповторний малюнок, контури якого нагадують людське око. Дерево на обрії згинається знаком питання під час подорожі, сповненої невідомості. І те, й інше мені доводилося спостерігати на днях. Нельсон гине у мить своєї перемоги, а якийсь чоловік, що зветься Вільямсоном, випадково вбиває якогось іншого чоловіка, котрий також зветься Вільямсоном (усе це скидається на синовбивство). Одним словом, у житті бувають дивні збіги, але люди, зазвичай, не беруть їх до уваги, не надаючи їм значення. Як зазначив колись Едгар По, мудрість має покладатися на непередбачуване.

Аристид Валентен був справжнім французом, а французький розум — неповторний і специфічний. Він не був “мислячою машиною”; це безглуздий вислів у дусі сучасного матеріалізму і фаталізму. Машина тому і машина, що не вміє мислити. Він був людиною мислячою і простою водночас. Усіма своїми успіхами, досягнення яких здавалося неможливим без застосування чарів, детектив завдячував розвиненій логіці та простому й банальному французькому мисленню. Французи розбурхують світ не парадоксами, а очевидними речами. Вони втілюють прописні істини — як під час Французької революції. Валентен знав, що таке розум, і усвідомлював його можливості. Лише той, хто нічого ніколи не тямить у двигунах, спробує

їхати без бензину; лише той, хто нічого не тямить у розумі, намагатиметься міркувати, не маючи твердої, незаперечної основи. Зараз такої основи не було. Він упустив Фламбо у Норвічі, а тут, у Лондоні, той міг набути будь-якої подоби і перевтілитися в кого завгодно — від здорованя-волоцюги у Вімблдоні¹ до високого розпорядника вечірки в готелі “Метрополь”. Коли Валентен нічого не знав, він застосовував свій метод.

У таких випадках він покладався на непередбачуване. Якщо не міг просуватися шляхом розуму, то ретельно і скрупульозно діяв усупереч розуму. Він ішов не туди, куди належало — не в банки, не в поліцейські відділки, не в кубла розпусти. Він систематично йшов не туди, куди варто: заходив у порожні будинки, звертав у глухі вулиці, продирався провулками через гори сміття, обходив усі площі й повертався туди, звідки розпочинав блукання. Свої божевільні вчинки він пояснював досить логічно. Якщо у вас є ключ, говорив він, цього робити не варто; але якщо ключа немає — вчиняйте саме так. Будь-яка дивовижа, що привернула увагу детектива, могла привернути й увагу злочинця. З чогось треба почати; то чому б не почати там, де міг зупинитися інший? Щось незвичайне у сходінках, у тихому затишку ресторану розбудило надзвичайно романтичну Валентенову уяву. Він вибіг східцями, вмовстився біля вікна і замовив чорну каву.

Був пізній ранок, а Валентен ще не снідав. Залишки чужої їжі на столиках нагадали йому, що він зголоднів; детектив замовив яйце-пашот² і неухважно поклав до ка-

¹ Вімблдон, Вімблдонський чемпіонат — найпрестижніший двотижневий турнір з великого тенісу, який відбувається щорічно в кінці червня — на початку липня. Уперше був проведений в 1871 р. у передмісті Лондона — Вімблдон.

² Яйце-пашот — традиційна французька страва на сніданок із розбитих яєць, що варяться в гарячій воді без шкаралупи.

ви цукор, думаючи про Фламбо. Він згадав, як тому вдавалося втекти, скориставшись то манікюрними ножицями, то пожежею, то неоплаченими листами без марки, а одного разу він зібрав юрбу біля телескопа, щоб подивитися на уявну комету, яка могла б знищити увесь світ. Валентен вважав себе не дурнішим за Фламбо і мав рацію. Однак він чудово розумів невігідність свого становища. “Злочинець — творець, а детектив — критик”, — подумав Валентен, сумно посміхнувся, повільно підніс чашку до губ і відразу ж швидко поставив на місце. Він поклав сіль замість цукру.

Детектив поглянув на горня, з якого насипав сріблясті кристалики. Це була цукорниця, призначена для цукру, точнісінько так само, як пляшка шампанського призначена саме для шампанського. Він здивувався, що тут тримають у цукорниці сіль, і огледівся, шукаючи поглядом, чи немає десь сільнички. На столі стояли дві, наповнені по самі вінця. Може, там якась спеціальна приправа? Він скуштував: у них виявився цукор. Тоді він обвів зацікавленим поглядом інші столики — чи не виявився ще у чомусь вишуканий смак жартівника, що поміняв місцями сіль і цукор? Якщо не зважати на темну пляму на світлих шпалерах, усе інше не викликало запитань, всюди було охайно і пристойно. Валентен подзвонив у дзвоник, щоб викликати офіціанта.

Розпатланий і сонний офіціант поспішно підійшов, і детектив, котрий цінував немудрі жарти, запропонував йому скуштувати цукор і сказати, чи відповідає він репутації закладу. Офіціант позіхнув, скуштував і враз прокинувся.

— Ви щоранку так тонко жартуєте зі своїми клієнтами? — запитав Валентен. — Вам ще не набрид цей догеп?

Офіціант зрозумів іронію цих слів і, сильно затинаючись, запевнив, що ані він, ані власник закладу не мали наміру жартувати. Мабуть, вони просто помилилися. Він узяв цукорницю та оглянув її, потім узяв сільничку та оглянув і її також, дивуючись дедалі більше. Зрештою він швидко вибачився, заспішив до виходу, а через мить повернувся з господарем. Той теж обстежив цукорницю та сільничку і також здивувався.

Раптом офіціант щось заторохтів, невиразно вимовляючи слова.

— Я о-ось що д-думаю, — заїкався він, поспішаючи.

— Я д-думаю, це ті два священики.

— Які два священики?

— Ті двоє, — пояснив офіціант, — що облили стіну супом.

— Облили стіну супом? — перепитав Валентен, вирішивши, що це якась італійська метафора.

— Ось тут, — розхвилювався офіціант, вказуючи на темну пляму. — Взяли і вилили.

Валентен поглянув на господаря, і той пояснив докладніше.

— Так, пане, — сказав він. — Так воно і було, от тільки цукор і сіль, напевно, тут ні до чого. Із самісінького ранку — ми ще тільки штори підняли — зайшли сюди два священики і замовили суп. Обидва виглядали як тихі, добропорядні чоловіки. Один розрахувався і вийшов, а інший, котрий здавався повільним і незграбним, залишився ще на кілька секунд, бо йому ніяк не вдавалося зібрати всі свої пакунки. Потім він теж пішов до дверей, але за мить повернувся — схопив тарілку з супом і вихлопнув на стіну. Я був у службовій кімнаті. Вибігаю, дивлюся: на стіні пляма, а священика і сліду немає. Зби-

ток невеликий, але ж яке зухвальство! Я побіг за ними на вулицю та не наздогнав. Вони йшли набагато швидше за мене, я лише помітив, що завернули кудись на Карстерс-стрит.

Валентен уже був на ногах, у капелюсі та з ціпком у руках. Він давно усвідомив: у темряві невідання треба йти туди, куди спрямовує вас перший-ліпший вказівник, яким би дивним він не був. Оплативши рахунок і грюкнувши зашкеленими дверима, за мить детектив уже завернув за ріг і біг вулицею.

На щастя, навіть у такі відчайдушні хвилини він не втрачав холодної зірності. Пробігаючи повз якусь крамницю, детектив помітив у ній щось дивне і повернувся. Крамниця виявилася овочевою; на відкритій вітрині були розкладені овочі та фрукти, а над ними стирчали цінники. З-поміж інших вирізнялися два вщерть заповнених ящики: один — із горіхами, другий — з мандаринами. Напис над горіхами — великими синіми літерами на клаптику картону — стверджував: “Найкращі мандарини. Дві штуки на пенні”, над мандаринами ж було написано: “Найкращі бразильські горіхи. Чотири пенси за фунт”. Валентен прочитав це, і йому спало на думку, що нещодавно він уже стикався з таким гумором. Тож зупинившись біля червонолицього продавця овочів, який з похмурим виразом дивився вдаль, він звернув його увагу на прикру помилку. Продавець не відповів, але одразу ж переставив цінники. Елегантно спираючись на ціпок, детектив продовжував розглядати вітрину. Нарешті він запитав:

— Вибачте за нескромність, пане, але чи могу я поставити вам запитання зі сфери експериментальної психології та асоціації ідей?

ЗМІСТ

Хрест із сапфірами (<i>переклад А. Пехника</i>).....	3
Таємничий сад (<i>переклад О. Шалати</i>)	27
Дивні кроки (<i>переклад А. Пехника</i>).....	54
Летючі зорі (<i>переклад А. Пехника</i>).....	79
Людина-невидимка (<i>переклад А. Пехника</i>)	97
Доброчесність Ізраеля Гова (<i>переклад О. Шалати</i>)	119
Нестандартна форма (<i>переклад О. Шалати</i>).....	139
Гріхи князя Сарадина (<i>переклад О. Шалати</i>).....	163
Божий молот (<i>переклад О. Шалати</i>).....	188
Око Аполлона (<i>переклад А. Пехника</i>).....	210
Під знаком зламаної шаблі (<i>переклад О. Шалати</i>)	230
Три знаряддя смерті (<i>переклад О. Шалати</i>)	253